

ONVEILIGHEID ALS STEDELIJK PROBLEEM

Hans Hofman*

*'Do yo believe that the good guys are afraid of the bad guys more than the bad guys are afraid of the good guys or vice versa?'*¹

1. Onveiligheid als sociaal fenomeen en als stedelijk probleem

Alhoewel men zich zeer goed kan indenken dat onrustgevoelens van alle tijden zijn, blijkt toch dat er periodes zijn waarin er zich een meer dan 'normaal' maatschappelijk discours rond criminaliteit en (on)veiligheid ontvouwt.²

Ook vandaag de dag lijken nog sterker dan criminaliteit de problemen van onveiligheid, bezorgdheid voor criminaliteit en angst, zowel het politieke discours, de media als de dagdagelijkse geruchtenstromen te beroeren. Het probleem situeert zich volgens deze opinies in sterkere mate in de steden en specifiek daarbij in een aantal buurten.

Deze bijzondere belangstelling blijft echter niet zonder gevolgen.

Enerzijds wordt criminaliteit daarbij als een sterker wordend sociaal probleem afgeschilderd, waarvoor steeds meer middelen voorzien moeten worden. Andere sociale vraagstukken worden ofwel als niet primordiaal naar later verschoven ofwel uitsluitend doorheen de bril en de vereisten van het criminaliteitsvraagstuk aangepakt.

Anderzijds leidt het hebben van angst voor criminaliteit op het eerste gezicht tot een hele reeks individuele en sociale mechanismen die een negatieve invloed hebben op het dagelijkse leven van mensen.

Door de opsomming van deze gevolgen wordt duidelijk dat de concrete vormgeving van de onveiligheidsproblematiek een verstrekkende maatschappelijke impact heeft.

Individueel veranderen mensen hun gedrag uit angst voor criminaliteit. Dit gaat van vrij onschuldige gedragsaanpassingen zoals het meer thuis blijven of het mijden van een aantal plaatsen, het minder gebruik maken van openbaar vervoer of het installeren van eenvoudige technopreventie, tot het 'zichzelf' binnenshuis opsluiten uit vrees voor criminaliteit.³

Deze individuele veranderingen hebben evenwel ook sociale gevolgen. Gevolgen die bovendien een zichzelf bevestigende en angstverwekkende invloed hebben.

Zo heeft angst een fragmenterende impact op het gemeenschapsleven en de sociale relaties daarbij. Een algemeen wantrouwen kenmerkt de sociale contacten

---

* Assistent School voor Criminologische Wetenschappen, U. Gent.

1. Enquêtevraag naar onveiligheid uit de Volksrepubliek China, Yaru CHANG, 1990, 125.

2. LIPPENS, R., 1986, 406, citeert VAN WERINGH, 1978.

3. GAROFALO, J., 1981; KRAHN, H. en KENNEDY, W., 1985; SKOGAN, 1986.

op straat en publieke plaatsen veranderen langzaam in verboden zones. Door een individuele terugtrekking verdwijnen een aantal sociale netwerken.

Mensen die het zich kunnen veroorloven verlaten de buurt waardoor enkel zwakkere groepen overblijven, of wentelen voor een deel door het individueel toepassen van preventieve methoden de criminaliteitslast af op hun minder fortuinlijke bureu.

Ook naar de publieke opinievorming toe speelt angst een rol: de roep naar een sterkere controle en een sterkere bestraffing van misdadigers die zich omgekeerd uit in een ontevredenheid met het strafbedelingsysteem en de overheid.⁴ Een algemeen klimaat van wantrouwen en terugtrekking uit zich aldus verder in minder democratische praktijken.

Net zoals slachtofferschap van criminaliteit geen egaal over de samenleving gespreid fenomeen is maar eerder zwakkere bevolkingsgroepen in sterkere mate treft⁵, kunnen we ook voor angst en bezorgdheid voor criminaliteit en de gevolgen ervan een selectieve aanwezigheid waarnemen.

Om de problematiek van de onveiligheid, de bezorgdheid en de angst voor criminaliteit in relatie tot de buurt en de buurtdynamiek te kunnen vatten is het onontbeerlijk om een overzicht te maken van de verschillende benaderingen van het vraagstuk en van de inzichten die daarbij gegroeid zijn.

2. De historiek van de wetenschappelijke vraagstelling

Vanaf het einde van de jaren zestig ontwikkelt zich in het zog van de Commissie KATZENBACH, de Amerikaanse 'President's Commission on Law Enforcement and Administration of Justice', een eigen onderzoeksveld naast de tot dan toe traditionele crimineel-etiologicalische en de groeiende victimologische problematieken.

Vanaf dan gaan immers de Amerikaanse – de jaarlijkse National Crime Survey vanaf 1972 – en later ook de Europese slachtofferstudies, die in principe bedoeld waren om een oplossing te bieden aan een falende criminele statistiek, niet alleen wijzen op het bestaan van grote proporties verborgen criminaliteit maar eveneens enkele nieuwe fenomenen problematiseren die zich blijkbaar parallel met criminaliteit manifesteren.⁶

Het gaat hierbij om fenomenen van bezorgdheid voor de criminaliteitssituatie en angst voor criminaliteit.

De fascinerende aard van de fenomenen en de manier waarop de fenomenen als sociale problemen aan de oppervlakte kwamen hebben echter duidelijke repercussies (gehad) op het wetenschappelijke onderzoek dat in dit domein verricht is.

Het valt immers op dat 'onveiligheid' eerst als een vaag doch krachtig politiek thema in de publieke opinie naar voor komt. Criminaliteit en onveiligheid gaan daarbij vaak samen met een roep tot orde en een waarschuwing tegen moreel verval.⁷ De burger die zich onveilig voelt en 's avonds niet meer op straat kan zonder

4. BOX, S., HALE, C. en ANDREWS, G., 1988, 340.

5. LEA, J. en YOUNG, J., 1984, 54-65.

6. YOUNG, J., 1988, 164.

daarbij het slachtoffer te worden wordt een dankbare figuur om specifieke sociale groepen rond een 'law en order' beweging aan een ruimere politieke machtsstrategie te binden.

De wetenschappelijke vraagstelling vormt aldus niet de voornaamste motor voor het onderzoek in het domein van de onveiligheidsproblematiek, wel de hanterbaarheid van de fenomenen binnen ruimere politieke strategieën.

Daarnaast valt op dat de studie van de onveiligheidsproblematiek in sterke mate samenhangt met de dominante methode van onderzoek. Het is doorheen de kwantitatieve massa-enquêtes en de nieuwe mogelijkheden die computerverwerkingen analytisch te bieden hebben dat de onveiligheidsfenomenen vorm krijgen. Het is merkwaardig dat vele onderzoekers op de vraag naar inhoudelijke aspecten van de onveiligheidsproblematiek louter verwijzen naar de antwoorden op een aantal enquêtevragen. Bezorgdheid of angst blijken enkel in percentages te bestaan.

Beide fenomenen werken door naar de hypothesevorming in het domein van de onveiligheidsproblematiek. Enerzijds verworven vele verklarende modellen tot computersignificanties op basis van de antwoordpercentages op een 'willekeurig' aantal vrij vage vraagstellingen.⁸ Het is dan ook niet verwonderlijk dat vrij regelmatig ad hoc hypothesen tussen de vragen door gelezen worden of achteraf aan specifieke gestelde vragen andere inhoudelijke interpretaties gegeven worden.

Anderzijds was de politieke geladenheid van de problematiek nefast voor de eigen wetenschappelijke vraagstelling. De vage concepten werden veelal zonder meer in bestaande theoretische schema's opgenomen zonder dat ze daarbij theoretisch vertaald werden tot relevante en inzicht brengende concepten of daarbij aan eigen theoretische begrippen gerelateerd werden. Het statuut van het te onderzoeken fenomeen op zich werd niet in vraag gesteld.⁹

Door deze atheoretische opstelling werd in het meeste onderzoek slechts een vage conceptualisering geformuleerd op grond van de antwoorden op enquêtevragen.¹⁰

De wetenschappelijke vraagstelling zelf vertrok van de problematische empirische vaststelling dat de mate aan gerapporteerde onveiligheid helemaal niet in verhouding stond noch met het reële risico dat men de betrokkenen toeschreef om het slachtoffer te worden van criminaliteit, noch met een vastgesteld niveau van criminaliteit in de samenleving.

Het vinden van interveniërende variabelen om deze 'irrationele' houdingen te kunnen verklaren vormde dan ook de context waarin het verdere onderzoek naar bezorgdheid en angst zich zou bewegen. Als de onveiligheidsproblematiek door externe dynamieken als een uitsluitend door criminaliteitsfenomenen gestuurde realiteit gezien wordt, moet er toch wel ergens een link met criminaliteit gevonden worden.

---

7. HALL, St., 1991, 116-118; HALL, St. et al., 1978.

8. TAYLOR, R. en HALE, M., 1986.

9. ROBERT, Ph., 1991, 315.

10. ZAUBERMAN, R., 1982, 416.

3. Pogingen tot conceptualisering

Om een invulling te geven van wat in de meeste onderzoeken als onveiligheid, bezorgdheid of angst begrepen wordt, dienen we ons te baseren op een aantal enquêtevragen.

De problematieken waar deze vragen onder de algemene noemer van de onveiligheidsproblematiek naar verwijzen zijn daarbij van zeer diverse aard: een algemene bezorgdheid over de criminaliteitssituatie in land, stad of buurt, de plaats die criminaliteit inneemt tussen andere sociale problemen, de algemene inschatting van de mate aan veiligheid in de stad of woonbuurt, de persoonlijke slachtofferkans of de mate waarin aan slachtofferschap gedacht wordt, de gepercipieerde criminaliteit en de ontwikkeling ervan, de semantische invulling van de begrippen 'leven in veiligheid' en 'leven in onveiligheid' en de mate aan mild-, beveiligings- of verdedigingsgedrag.¹¹

Een veel geciteerde conceptualisering in het domein van de onveiligheidsgevoelens die terminologisch vrij sterk gevolgd wordt, doch inhoudelijk weinig nieuws bracht, kwam er met FÜRSTENBERG¹², die een onderscheid introduceerde tussen een abstracte bezorgdheid voor criminaliteit die hij eerder cognitief benaderde, de 'generalised concern (for crime)', en een concrete persoonlijke angst voor criminaliteit, de 'fear of crime'.

De impliciete psychologische fundering van het strikte onderscheid tussen een cognitieve en een emotionele sfeer bij de individuele rationele mens is echter steeds voor problemen blijven zorgen. Dit mensbeeld is immers niet evident, strookt niet met de bredere theoretische opvattingen van vele onderzoekers en sluit conceptueel een aantal problematieken uit.

Bovendien is het zo dat vele onderzoekers deze termen wel gebruiken, maar deze daarbij onzorgvuldig door elkaar hanteren en aldus de verwarring eerder doen toenemen dan afnemen.

Volgen we de conceptuele tweedeling, dan is het opvallend dat het onderzoek naar onveiligheidsgevoelens in de Angelsaksische landen vanuit een bekommernis voor een betere kennis van de criminaliteit en minder voor de sociale realiteiten waarin deze criminaliteit voorkwam, eerder uitging van de problematiek van de 'fear of crime', de concrete angst in relatie tot het criminaliteitsgebeuren, om nog via de tussenstap van de mogelijke reacties ter preventie van criminaliteit en de mobilisering van de samenleving tegen criminaliteit, pas later te komen tot een problematisering van criminaliteit en onveiligheid als sociale problemen.

Het onderzoek in Frankrijk volgde eerder een tegengestelde richting. Men vertrok van een studie naar de algemene problematiek van 'l'insécurité' als politiek discours waarbij de criminaliteit zelf slechts op een tweede plan kwam, om te komen tot een analyse van de concrete angst voor criminaliteit en, wat interessanter is, tot een analyse van de dynamische relaties tussen beide fenomenen.¹³

---

11. SHAPLAND, J. en VAGG, J., 1988, 111; ZAUBERMAN, R., 1982, 416-419.

12. FÜRSTENBERG, F., 1971.

13. ROBERT, Ph., 1990, 316-317; LAGRANGE, H. en ZAUBERMAN, R., 1991, 234-241.

Algemeen valt op dat recenter onderzoek terug afstapt van de scherpe dichotomie van FÜRSTENBERG tussen bezorgdheid en angst en dat men daarbij deze fenomenen eerder als twee interagerende registers van een zelfde onveiligheidsproblematiek gaat bestuderen.¹⁴

ROCHÉ stelt in dit verband dat het vraagstuk van de onveiligheid steeds dubbelsporig èn in onderlinge wisselwerking benaderd moet worden. Elk spoor volgt daarbij een eigen logica en kent eigen dynamieken.

Het eerste spoor volgt een 'situationele' logica en wordt gedomineerd door een algemene stijging van de criminaliteit en van het aantal geweldsdelicten in het bijzonder, het slachtofferschap en het schijnbare onvermogen van de politie tot een efficiënt regulerend optreden, afgerond met de selectief kaderende rol van de overheid daarbij.¹⁵

Het tweede spoor, dat de 'objectieve druk van de feiten' doorkruist, volgt een meer 'culturele' logica, gedomineerd door algemene sociaal-structurende principes als burgerzin, gemeenschap en politieke ordening, die naar de verschillende sociale groepen toe maatschappelijke referentiekaders bieden bruikbaar in de dagdagelijkse praktijken.¹⁶

Een overzicht van de theoretische benaderingen van de onveiligheidsproblematiek laat zich echter niet zonder meer in deze tweedeling vatten. Afhankelijk van het empirische materiaal dat men ter beschikking had, werden immers telkens slechts een beperkt aantal dimensies van de onveiligheidsproblematiek in rekening gebracht.

Hier lijkt het meest overzichtelijk om te vertrekken vanuit een uiteenzetting van de theoretische aanzetten rond de concrete determinanten van angstgevoelens of wat meer in de lijn ligt van een situationele logica, en daar waar de link of een uitbreiding naar een abstractere problematiek van bezorgdheid mogelijk is, deze te vermelden. Telkens wordt de gegeven invalshoek concluderend geproblematiseerd doorheen de stedelijke dimensie.

De dominante hypothesevorming gaat er in de desbetreffende literatuur van uit dat een verklaring voor 'angstgevoelens' neerkomt op het registreren van een empirische band tussen de angst in kwestie en een aantal verschijnselen die 'samen' met deze angst in de individuele leefwereld van de betrokkenen te constateren zijn.

Deze verklaringen zijn echter niet onproblematisch. Hun eigen logica gaat ervan uit dat empirische fenomenen die tegelijk voorkomen vanuit elkaar verklaard kunnen worden. De vraagstelling of beide fenomenen niet een uitdrukking zijn van een onderliggende sociale realiteit wordt uitgesloten. Er wordt bovendien van uit gegaan dat de verklaring van de onveiligheidsfenomenen in de realiteit waarneembaar en empirisch vaststelbaar is en bovendien over situaties en tijdstippen heen constant blijft. Ten slotte wordt de onveiligheidsproblematiek gezien als een

---

14. ROCHÉ, S., 1990, 301-303.

15. ROCHÉ, S., 1991, 303-307.

16. ROCHÉ, S., 1991, 308-312.

individuele verwerking van externe gebeurtenissen die met criminaliteit samenhangen.¹⁷

4. Theoretische benaderingen

Algemeen kunnen we in de theoretische bijdragen tot de angstproblematiek binnen het onveiligheidsvraagstuk drie grote invalshoeken onderscheiden. We geven de bespreking hier thematisch en niet historisch.

1. Angst als reactie op objectieve of subjectieve criminaliteitssituaties of -ontwikkelingen en de mate aan objectieve of subjectieve individuele kwetsbaarheid daarbij;

2. Angst als reactie op veranderde omgevingsvariabelen met centraal daarbij wijkdeterioratie, fysisch en sociaal verval van een woonomgeving met criminaliteit als een begeleidend en katalyserend fenomeen;

3. Angst als reactie op een dalen van de sociale controlemogelijkheden van de betrokkene op de eigen leefomgeving en situaties van relatieve politieke deprivatie.

4.1. ONVEILIGHEID EN CRIMINALITEIT

De eerste hypothese vertrekt vanuit twee polen. Enerzijds wordt er gewezen op basisfactoren van psychologische en sociaal-psychologische aard waaruit afgeleid wordt dat (vanzelfsprekend) vrouwen, ouderen, vreemdelingen of eenzamen 'gemakkelijker' een grotere angst gaan vertonen als ze geconfronteerd worden met een zelfde criminaliteitssituatie.

Zo stellen ZWANENBURG en BRUINSMA in een wetenschappelijke reactie op het WODC-onderzoek naar onrustgevoelens in Nederland, gewoon dat vrouwen vrijer zijn in de expressie van hun angsten en dat bovendien een beetje bang zijn het image van vrouwelijkheid verhoogt.¹⁸

Anderzijds sluit deze hypothese aan bij de problematiek van criminaliteit en de daaraan verbonden fenomenen van slachtofferschap, de inschatting van het slachtofferrisico en de verschillende elementen uit de dader-slachtofferrelatie. Algemeen geldt daarbij dat wie in contact komt met deze fenomenen ook een sterkere angst voor criminaliteit krijgt.

Deze hypothese laat zich verder benaderen vanuit drie problematiseringen die elk op hun manier een mogelijke basis van het fenomeen angstgevoelens voor criminaliteit gaan formuleren.

Een eerste problematisering heeft het lokale criminaliteitsniveau als vertrekpunt. Zowel het 'objectieve' criminaliteitsniveau (b.v. de politiestatistiek) als het subjectieve beeld over de kwantiteit van de gepleegde criminaliteit zijn hier oorzakelijk factoren voor angst.¹⁹ In beide gevallen komt telkens de amplificerende of

17. HOFMAN, H., 1989.

18. ZWANENBURG, M. en BRUINSMA, G., 1977, 10.

19. HOUGH, M. en MAYHEW, P., 1985, 33-41; SHAPLAND, J. en VAGG, J., 1988, 119.

vervormende invloed van de media op het criminaliteitsbeeld ter sprake.²⁰ Deze media hebben echter geen eenduidige rol bij de productie van angstgevoelens.²¹

Een tweede problematisering vertrekt niet vanuit een problematisering van het criminaliteitsfenomeen, maar wel vanuit de slachtofferervaringen (in verschillende betekenissen) van de betrokkenen daarbij.²²

De hoofdverklaring voor angstgevoelens wordt gelegd bij rechtstreekse slachtofferervaringen of bij de mate aan indirect slachtofferschap van vrienden, bekenden of burens. Ook naar de beleving van (in)direct slachtofferschap worden de media en informele geruchtenstromen als mogelijke beïnvloedende factoren naar voren geschoven.²³

De vooropgestelde rol die persoonlijk slachtofferschap heeft naar de productie van angstgevoelens toe, is echter empirisch niet eenduidig vastgesteld en geeft aldus een vrij tegenstrijdig beeld.²⁴ Enerzijds wordt geponeerd dat angstgevoelens aangewakkerd worden doordat een delict een rechtstreekse aantasting vormt van de persoonlijke integriteit en leefwereld van het slachtoffer en zijn of haar bekenden. Verbanden worden hier gezocht met een objectieve of subjectieve ernstgraad van de bewuste delicten.

Anderzijds wordt op basis van andere gegevens geponeerd dat slachtofferschap angstgevoelens doet dalen, vermits het slachtoffer naar de toekomst toe de gevreesde feiten objectiever onder ogen zal kunnen nemen en daardoor realistischer zijn of haar angst zal kunnen inschatten en doseren. In dit verband stellen SPARKS, GENN en DODD dat in relatie tot geweldsdelicten slachtoffers een lagere angst vertonen omdat het onbekende van de victimisering weggevallen is. Ook SKOGAN werpt op dat criminaliteit meestal van verwaarloosbare aard is en dus niet leidt tot angstgevoelens.²⁵

Een derde problematisering vertrekt niet vanuit een effectief (direct of indirect) slachtofferschap, maar verklaart angst uit de kans die men zelf denkt te hebben om slachtoffer te worden van een misdrijf. Mensen die van zichzelf zeggen dat ze een hoog victimisatierisico lopen, zouden daarbij een sterke angst vertonen.

De anticipatie op het misdrijf en de inschatting van de eigen contacten met mogelijk victimiserende situaties of individuen zullen zowel angstgevoelens als hun intensiteit bepalen.²⁶ Centraal wordt de nadruk gelegd op de verhoogde kwetsbaarheid van bepaalde categorieën mensen om het slachtoffer te worden.²⁷ Algemeen wordt hier gewezen op de kwetsbaarheid van vrouwen²⁸, ouderen²⁹, armen en minderheden.³⁰

20. WINKEL, F. en VRIJ, A., 1988; WINKEL, F., 1985; LEMAITRE, A., 1989, 189-191.

21. WINKEL, F. en VRIJ, A., 1988, 267-269; LAVRAKAS, 1986.

22. HOUGH, M., 1985, 491; SKOGAN, W., 1987.

23. GOMME, I., 1988.

24. SKOGAN, W. en MAXFIELD, M., 1981, 59-68; YIN, P., 1985, 48-51.

25. SPARKS, R., GENN, H. en DODD, D., 1977, 208; SKOGAN, W., 1986.

26. GAROFALO, J., 1981; SKOGAN, W., 1986; WARR, M., 1987.

27. SKOGAN, W. & MAXFIELD, M., 1981; KILLIAS, M. en KUHN, A., 1990, 61-65.

28. WARR, M., 1985.

29. CLARKE, A. en LEWIS, M., 1982; YIN, P., 1980, 1982, 1985.

30. BAUMER, T., 1985, 241-243.

Deze meer subjectieve slachtofferkans wordt ook in verband gebracht met meer sociale aspecten zoals 'life-style' en 'exposure', die duiden naar de mate waarin men zelf door het eigen handelen in contact komt met eventuele victimiserende situaties, en de mate waarin men deze contacten voor normale en niet bedreigende interacties houdt.³¹

Onderzoek toonde echter aan dat bepaalde groepen met veel angst eigenlijk weinig in contact komen met criminaliteit. Zodoende werd door een aantal onderzoekers opgeworpen dat de subjectieve slachtofferkans niet overeenkomt met de 'reële' kans die iemand met bepaalde kenmerken heeft om slachtoffer te worden, maar dat juist deze objectieve slachtofferkans de angstgevoelens zou voeden. Een controverse met verschillende argumentaties.

Zo wordt uit de criminaliteitsstatistieken afgeleid dat juist jonge mannen in aanmerking komen voor slachtofferschap en dat andere groepen merkelijk minder gevictimiseerd worden. De hypothese zou aldus meebrengen dat de hoge angstgevoelens bij vrouwen en ouderen, vermits ze maar matig in de slachtofferstatistiek voorkomen, eigenlijk als onterecht en irrationeel te bestempelen zijn.³² Omgekeerd zou het duidelijk ontbreken van angst bij jonge mannen als irrationeel 'machismo'-gedrag te duiden zijn.³³

Twee uiteenlopende kritieken brengen de onderzoekshypothesen dan naar het concept van de 'objectieve' slachtofferkans.

Enerzijds volgt uit een buurtgerichte survey-matige kritiek op de criminaliteitsstatistiek dat het verborgen slachtofferschap van vrouwen, ouderen en ook vreemdelingen beduidend hoger ligt dan bij andere groepen.³⁴ Anderzijds stellen onderzoekers vanuit een victimologische kritiek dat het juist vrouwen en ouderen zijn die hun gedrag fundamenteel aangepast hebben om hun kans op slachtofferschap te verkleinen.

Angstgevoelens worden aldus eerder een gevolg van de objectieve slachtofferkans, vermits slachtofferkans en angst oorzakelijk verbonden blijven, maar niet door het subjectieve beleven dat de betrokkene van zijn of haar concrete situatie heeft.

Het vertekend beeld dat de criminaliteitsstatistiek geeft in relatie tot het slachtoffer risico wordt daarbij verklaarbaar gemaakt vanuit de idee van een algemene blootstelling aan risico's.³⁵

Bepaalde groepen, zo stelt deze benadering, hebben hun normale levenspatroon zo aangepast dat ze minder of niet meer in contact komen met plaatsen of individuen die met criminaliteit verbonden worden.

De mate aan contact verstoort het beeld dat men heeft over de relatie tussen slachtofferkans en angstgevoelens. Worden mensen vergeleken vanuit een zelfde 'exposure rate', dan volgt daaruit voor groepen als vrouwen en ouderen een hogere slachtofferkans, waardoor gesteld wordt dat er een correspondentie bestaat

31. HINDELANG, M., GOTTFREDSON, M. en GAROFALO, J., 1978, 246-251; GAROFALO, J., 1987.

32. YIN, P., 1985, 53-54; GAROFALO, J., 1981, 853.

33. YOUNG, J., 1988, 172; STAFFORD, M. en GALLE, O., 1984, 179.

34. JONES, T., MACLEAN, B. en YOUNG, J., 1986, 37-85.

35. BALKIN, S., 1979; STAFFORD, M. en GALLE, O., 1984; LINDQUIST, J. en DUKE, J., 1982; CLARKE, R., ECKBLUM, P., HOUGH, M. en MAYHEW, P., 1985.

tussen een lage exposure, een hoge objectieve slachtofferkans en een hoge graad aan angstgevoelens.

Naar de meer abstracte bezorgdheid voor de criminaliteits- en onveiligheidsproblematiek kunnen we gelijkaardige posities weervinden die criminaliteit, slachtofferschap en slachtofferrisico plaatsen binnen een ruimere sociale en politieke context. De rechtstreekse band met criminaliteit als sturende factor gaat daarbij evenwel in meer of mindere mate verloren.

Globaal wordt bezorgdheid voor criminaliteit als samenhangend gezien met de mate waarin criminaliteit als symbool ervaren wordt voor een bedreigde sociale positie of maatschappelijke ordening. Verschillende problematieken worden daarbij aangestipt: de rol van de media, de rol van politiek-ideologische figuren en sociale transformatieprocessen. Criminaliteit speelt blijkbaar als focalisatiepunt voor een aantal andere maatschappelijke problemen.

Bezorgdheid voor criminaliteit wordt ook hier voor een aantal onderzoekers gevoed door een selectieve representatie van de criminaliteitssituatie. Het zijn daarbij op de eerste plaats de media die de cognitieve aspecten van publieke opinies vormen met stereotiepe beelden van criminaliteit, daders en slachtoffers en met de symbolische impact van deze fenomenen op het dagdagelijkse leven van betrokken groepen. Het lezen van sensatiekranten of veelvuldige misdaadverslaggeving kunnen hier als voorbeeld gelden.³⁶

Ook geruchten rond criminaliteit worden als mogelijke veroorzakende factor voor bezorgdheid bestempeld.³⁷ Deze bezorgdheid gaat echter verder dan criminaliteit alleen. Volgens een aantal onderzoekers formuleren welbepaalde sociale groepen hun bezorgdheid tegenover een overheid die hen in hun visie en verwachtingen in de kou laat staan. Sociale transformatieprocessen met een negatieve impact op hun sociale posities worden doorheen een discours gecentreerd rond criminaliteit enigszins geneutraliseerd.

Deze verenging van een sociale problematiek tot een criminaliteitsvraagstuk en een roep tot recht en orde, kan ook van bovenaf en dus ter versterking van welbepaalde politieken gestuurd worden. De analyse van HALL geeft de constructie weer van de wijze waarmee een specifieke politieke macht doorheen een weloverwogen en gericht discours over 'mugging', een specifieke vorm van straat- en vermogenscriminaliteit, een aantal sociale groepen weet aan te spreken en aan het eigen politieke programma weet te binden.³⁸

Dit wil echter niet zeggen dat deze vorm van bezorgdheid louter door een media-effect verklaard kan worden. Criminaliteit blijft als factor gelden, doch steeds met morele connotaties. Zo is vermogenscriminaliteit voor lagere middenklassen van handelaars en zelfstandigen, die hun sociale positie in het gedrang zien door bredere economische transformaties brengen niet alleen een steeds zwaardere last om dragen, het is tevens een symbolische aanslag op hun sociale positie.³⁹

Een gelijkaardige bezorgdheid voor geweldscriminaliteit wordt eveneens in verband gebracht met de symbolische verstoring van een specifieke sociale orde-

36. COZIJN, C. en VAN DIJK, J., 1976.

37. ACKERMAN, W., DULONG, R. en JEUDY, H.P., 1983, 45-77.

38. HALL, St. et al., 1978.

39. ACKERMAN, R. et al., 1983, 23-43; DULONG, R., 1981.

ning met eigen culturele gebruiken: ouderen beschouwen een aantal sociale praktijken als vormen van geweld, praktijken die tegelijk door jongeren als normaal aangezien worden.⁴⁰

Het feit dat angst en bezorgdheid samenhangen met criminaliteit en met de beleving ervan, houdt in zich ook de vaststelling in dat deze fenomenen ongelijk verdeeld zijn over de buurten van een stad en binnen deze buurten ongelijk verdeeld zijn over de verschillende sociale groepen. Buurten zijn immers het produkt van sociale uitsorterdynamieken die op basis van structurele en historische factoren – de rol van inkomen op de woningmarkt en de huisvestingspolitiek – die mensen naargelang hun sociale positie geografisch gaat verdelen. Meer begoeden komen in betere buurten met meer faciliteiten en minder begoeden komen in de kwalitatief mindere buurten. De residentiële differentiatie is in de eerste plaats een weerspiegeling van de maatschappelijke tegenstellingen en van grote sociale ongelijkheden in de samenleving.⁴¹

Per buurt krijgen we geen eenduidige publieke opinie, doch wel andere sociale groepen, andere culturele betekenissen en referentiekaders, en andere handlingsmogelijkheden. De criminaliteit die zowel tussen de buurten als binnen de buurten tussen de verschillende sociale groepen ongelijkmatig verdeeld is, krijgt aldus vanuit de structurering van de buurt een specifieke eigen beleving. De analyse van de diverse aspecten van de criminaliteitslast die in een aantal gevallen onveiligheid produceren, kan dan ook enkel via een problematisering van de buurt als structurerende variabele gerealiseerd worden.⁴²

4.2. ONVEILIGHEID EN DE LEEFOMGEVING

De tweede hypothese zoekt verklaringen voor angstgevoelens voor criminaliteit eerder bij kenmerken uit de woon- en leefomgeving van de betrokkenen. Criminaliteit, slachtofferschap en slachtofferkans(perceptie) worden een onderdeel van een ruimere verklaringscontext waarbij de relaties van het individu tot de fysieke en sociale eigenschappen van de eigen leefwereld centraal komen te staan. De problematiseringen gaan hierbij zowel uit van een statische als een dynamische beschrijving van de leefwereld van de beangstigde personen.

Naar de omschrijving van de verklaringsgrond kunnen twee grote problematiseringen onderscheiden worden.

Enerzijds volgt angst niet zozeer uit het criminaliteitsbeeld van de buurt, maar wel uit het frequent waarnemen van de sporen van criminaliteit en delinquentie, het niet herstellen van vandalisme, het voorkomen van 'incivilities', kortom het 'broken windows' syndroom.⁴³ Wijkdeterioratie gaat als centrale factor angstge-

---

40. LAGRANGE, H., 1984.

41. DE LANNOY, W., 1988; MORT SUBITE, 1989.

42. HEBBERECHT, P., HOFMAN, H., PHILIPPETH, K. en COLLE, P., 1991.

43. WILSON en KELLING, geciteerd in MATTHEWS, R., 1987, 374.

voelens produceren bij de lokale bevolking die met de uitwendige symptomen ervan geconfronteerd wordt.⁴⁴

Anderzijds volgt angst uit een sociale invulling van het beeld van de buurt: de mate waarin de 'vertrouwde' kenmerken van het sociale leven in de buurt veranderen doordat bepaalde mensen verhuizen en anderen hun plaats innemen. Stabiele samenlevingen en traditionele leefpatronen gaan verloren door de komst van vreemde gebruiken, waarden en normen. Het nieuwe 'pluralisme' aan levenspatronen produceert onzekerheden over de geldende regels en daardoor ook angstgevoelens voor criminaliteit.⁴⁵

Binnen een zelfde problematisering kunnen factoren als eenzaamheid, een gebrek aan sociale relaties en netwerken de probleemperceptie versterken en aldus de angstgevoelens vergroten.⁴⁶

Naar de bredere problematiek van onveiligheid wordt gewezen op de transformatieprocessen die sociale netwerken in de hedendaagse samenleving ondergaan, vormen van sociabiliteit die transformeren en de mogelijke desintegrerende werking die daarvan uitgaat naar specifieke bevolkingsgroepen. ROCHÉ stelt daarbij dat de onveiligheid samenhangt met een gebrek aan sociale integratie en solidariteit. Dit wil niet zeggen dat er geen sociale netwerken meer bestaan, dat nieuwe vormen minder betekenisvol zouden zijn of dat deze relatievormen geen zinvolle solidariteitsbasis zouden kunnen vormen voor eventueel te voeren politieken. Wel bestaat de kans dat specifieke groepen traditionele vormen van samenleven verloren zien gaan en daardoor in sterkere mate bezorgd worden.⁴⁷

Opvallend is de vaststelling van ROCHÉ dat de buurt meer en meer residueel wordt binnen het geheel van sociale netwerken. Vrienden of relaties worden er niet gemaakt. Het wordt een sfeer met simpele contacten, het uitwisselen van een minimale dienstverlening. Het nut ervan stijgt wel naarmate men ouder wordt en als andere sferen onbereikbaar worden valt men terug op de buurt. De affectieve desinvestering van de buurt is een scharnier binnen de stedelijke sociabiliteit. Globaal ziet men er een evolutie van een dominantie van multiplexe relatievormen naar een dominantie van uniplexe netwerken. Doorgedreven relaties met veelal dezelfde personen rond verschillende thema's worden vervangen door enkelvoudige relaties met zeer veel en wisselende individuele personen, telkens rond één welbepaald thema.

De stedelijke sociabiliteit wordt de sfeer waar de vrije keuze het sterkst is. Er is een doorgedreven specialisatie, weinig activiteiten met dezelfde personen. De netwerken zijn dun, uniplex en strategisch gekozen. Het vervagen van een buurtgebonden sociabiliteit wordt bovendien versterkt door de werking van een aantal politieken die maatschappelijke richtpunten en ideologische fundamenten voor normale dagdagelijkse praktijken als eigen bezit, eigen belang, eigen initiatief en persoonlijke vrijheid, niet langer koppelt aan een buurtconcept, een lokale ge-

---

44. MAXFIELD, M., 1984; YIN, P., 1985, 42-48; WILLIAMS, H. en PATE, A., 1987; SPARKS, R., GENN, H. en DODD, D., 1979, 207-214; VAN SOOMEREN, P., 1987, 83-110; VRIJ, A., WINKEL, F., FOPPES, J en DELANGE, P. 1989.

45. SKOGAN, W., 1986(b).

46. SILVERMAN, R. en KENNEDY, L., 1985; TAUB, R., TAYLOR, D. en DUNHAM, J., 1981; YIN, P., 1982.

47. ROCHÉ, S., 1990, 2-3; LAGRANGE, H. en ROCHÉ, S., 1987, 1988.

meenschap of een vorm van zelforganisatie, doch deze rechtstreeks koppelt aan het staatsburgerschap, de volksaard en de nationale cultuur.⁴⁸ Groepen die traditioneel of noodgedwongen gebonden zijn aan een sociabiliteit die uitgaat van een middenveld, gepensioneerden, kleine zelfstandigen of huisvrouwen, kunnen er niet meer op terugvallen, wat bij hen een bezorgdheid over het algemene morele functioneren van de samenleving en dus bezorgdheid voor criminaliteit of onveiligheid zal genereren.

Naar de buurt toe dient de problematiek van de onveiligheid uitgesplitst te worden in relatie tot de differentiële transformaties die deze buurten ondergaan en de verschillende reacties die daarop vanuit de daarin levende sociale groepen vanuit hun eigen culturen gegeven worden. Maatschappelijke evoluties hebben dan ook naar de buurten toe anderssoortige gevolgen, waarvan sommige bij een aantal specifieke groepen uit een aantal buurten onveiligheidsgevoelens zullen produceren.

4.3. ONVEILIGHEID EN SOCIALE PROCESSEN

Een derde hypothese bouwt verder op de wijkenmerken als oorzakelijke factoren voor angstgevoelens, maar ziet angst niet als het rechtstreeks gevolg van de perceptie van een sociaal of fysisch verval van een buurt, maar wel als het gevolg van de perceptie van het onvermogen om aan deze deterioratieverschijnselen zelf of na vruchteloos aankloppen bij de overheid, iets te doen.⁴⁹ Angstgevoelens worden verklaard vanuit de capaciteiten van de buurtbewoners om hun eigen buurt te beheren en onder 'controle' te houden. Zo zullen angstgevoelens lager liggen naarmate burgers de indruk hebben (meer) vat te hebben op de transformatieprocessen die de buurt beheersen en naarmate ze door eigen initiatieven bepaalde negatieve ontwikkelingen kunnen afbuigen of keren. Een aangevoeld gebrek aan politieke aandacht en participatie, een relatieve politieke deprivatie, zal de angstgevoelens van burgers in deteriorerende buurten de hoogte injagen. Mensen die inzien dat ze aan hun lot overgelaten worden onder verslechterende materiële omstandigheden zullen meer angstgevoelens gaan vertonen. Als bovendien de relatie tussen wijkdeterioratie en criminaliteit in rekening gebracht wordt, kunnen angstgevoelens in verband gebracht worden met de mogelijk problematische relatie bevolking-politie, met de mate aan bescherming die daarbij aan de burgers geboden wordt.⁵⁰ Als blijkt dat de politie niet meer in staat is om adequaat in te spelen op de problemen van de buurt, en integendeel meer repressief en controlerend optreedt tegen de lokale bevolking die tegelijk echter ook zowel een sociale achteruitgang als meer criminaliteitslast en slachtofferschap ondergaat, dan zal dit voor gevolg hebben dat de angstgevoelens bij die bevolking gaan toenemen.

---

48. HALL, St., 1991, 13-14.

49. LEWIS, D. en SALEM, G., 1986; SMITH, S., 1989; BOX, S., HALE, C. en ANDREWS, G., 1988.

50. WINKEL, F., 1986; BLOCK, R., 1971; FISELIER, J., 1978; YIN, P., 1980, 491; KINSEY, R., LEA, J. en YOUNG, J. et al., 1986; LEA, J. en YOUNG, J., 1984, 64.

Het beeld van een overheid die niet meer in staat is in de beschermende rol die ze zichzelf opgelegd heeft te voldoen vindt ook aansluiting bij de bezorgdheidsproblematiek. Verschillende onderzoeken tonen aan dat de delegitimering van staatsapparaten in het domein van strafrechtsbedeling leidt tot een algemene bezorgdheid bij groepen die van oordeel zijn dat de staat haar verplichtingen niet meer nakomt. De bezorgdheid voor criminaliteit en onveiligheid toont in principe een gehechtheid aan traditionele gemeenschapswaarden en de vrees dat deze afzwakken of verloren gaan.

ROBERT⁵¹ wijst hierbij naar het verdwijnen van het trio 'plaignant-Etat-suspect' en de verwaarloosbare rol van het slachtoffer in de strafrechtsbedeling. De onveiligheidsproblematiek hangt hier voornamelijk samen met de crisis in de strafrechtsbedeling, waarbij mensen zien dat de overheid niet in staat is haar rechtsregels toe te passen en in te staan voor de veiligheid van de bevolking. Onveiligheid wordt dan een probleem voor al degenen die het hun niet kunnen veroorloven om veiligheid te kopen.

LEVY en OCQUETEAU brengen de onveiligheidsproblematiek dan weer in relatie met de dalende invloed van de politie op het plegen van vermogensdelinquentie en de weerslag ervan op een aantal specifiek sociale groepen die door de werking van een politiek eigendoms-discours in versterkte mate sensibel geworden zijn voor de symbolische impact van daarmee verbonden criminele praktijken.⁵²

Doorheen de sociale conceptualisering van de buurt zien we dat onveiligheid als produkt van stedelijke transformatie- en deterioratieverschijnselen enkel relevant geanalyseerd kan worden in samenhang met bredere politieke praktijken die een sturende invloed hebben op deze selectieve destructieprocessen. De relaties tussen onveiligheid en criminaliteit kunnen immers niet losgezien worden van de sociale verhoudingen en dynamieken die de voorheen genoemde complexe factoren van de onveiligheidsproblematiek structureren. Een concrete machtsanalyse van deze structureringen dringt zich op.

5. Onveiligheid in de stad

Doorheen de mozaïek van benaderingen van de onveiligheidsproblematiek wordt het belang van een inzicht in de sociale processen die in en door de stad en de buurt de leef- en belevingswereld van concrete individuen vorm geven duidelijk. Het is in de buurten en in de processen die de buurten (mis)vormen dat de situationele en culturele logica's die de onveiligheidsproblematiek sturen zowel hun wortels als aangrijpingspunten vinden. De nood tot introductie van een buurtconcept met een brede sociale invulling laat zich dan ook naar een toekomstig onveiligheidsonderzoek voelen.

---

51. ROBERT, Ph., 1985, 1990.

52. LEVY, R. en OCQUETEAU, F., 1987, 267-269.

Bibliografie

- ACKERMAN, W., DULONG, R. en JEUDY, H.P., *Imaginaires de l'insécurité*, Paris, Librairie des Méridiens, 1983.
- BALKIN, S., 'Victimization Rates, Safety and Fear of Crime', *Social Problems*, 1979, vol. 26/3, 343-358.
- BAUMER, T., 'Testing a General Model of Fear of Crime: Data from a National Sample', *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 1985, vol. 22/2, 239-255.
- BLOCK, R., 'Fear of Crime and Fear of the Police', *Social Problems*, 1971, vol. 19/1, 91-101.
- BOX, S., HALE, C. en ANDREWS, G., 'Explaining Fear of Crime', *British Journal of Criminology*, 1988, vol. 28/3, 340-356.
- CHANG, Y., 'Research on Fear of Crime in China', *Police Studies*, 1990, vol. 13/3, 125-127.
- CLARKE, A. en LEWIS, M., 'Fear of Crime Among the Elderly', *British Journal of Criminology*, 1982, vol. 22/1, 49-62.
- CLARKE, R., ECKBLUM, P., HOUGH, M. en MAYHEW, P., 'Elderly Victims of Crime and Exposure to Risk', *The Howard Journal*, 1985, vol. 24/1, 1-9.
- COZIJN, C. en VAN DIJK, J., *Onrustgevoelens in Nederland*, Den Haag, W.O.D.C., 1976.
- DE LANNOY, W., 'De sociaal-ruimtelijke structuur van de Belgische stadsgewesten: genese en huidige veranderingstendensen, Symposium 'De sociale produktie van de Belgische ruimte', 30 november, V.U. Brussel, 1988.
- DULONG, R., 'Sens et non-sens de l'autodéfense', *Déviance et Société*, 1981, vol. 5/3, 211-222.
- FISELIER, J., *Slachtoffers van delicten*, Utrecht, Ars Aequi, 1978.
- FÜRSTENBERG, F., 'Public Reactions to Crime in the Streets', *American Scholar*, 1971, vol. 40, 601-610.
- GAROFALO, J., 'The Fear of Crime: Causes and Consequences', *The Journal of Criminal Law and Criminology*, 1981, vol. 72/2, 839-857.
- GAROFALO, J., 'Reassessing the Lifestyle Model of Criminal Victimization', in GOTTFREDSON en HIRSCHI (eds.), *Positive Criminology*, Sage, 1987, 23-42.
- GOMME, I., 'The Role of Experience in the Production of Fear of Crime: A Test of a Causal Model', *Canadian Journal of Criminology*, 1988/1, 67-76.
- HALL, S., *Het minimale zelf en andere opstellen*, Amsterdam, SUA, 1991.
- HALL, S. et al., *Policing the Crisis. Mugging, the State and Law and Order*, London, MacMillan, 1978.
- HINDELANG, M., GOTTFREDSON, M. en GAROFALO, J., *Victims of Personal Crime*, Cambridge Mass., Ballinger, 1978.
- HEBBERECHT, P., HOFMAN, H., PHILIPPETH, K. en COLLE, P., *Een buurtgericht onderzoek naar criminaliteit, onveiligheid en preventie*, Brugge, Vandebroele, 1991.
- HOFMAN, H., 'La peur du crime. Réflexions critiques', niet gepubliceerde lezing voor de Groupe européen de recherche sur les normativités (GERN), Gent, 1989.

- HOUGH, M., 'The Impact of Victimization: Findings from the British Crime Survey', *Victimology*, 1985, vol. 10/1-4, 488-497.
- HOUGH, M. en MAYHEW, P., *Taking Account of Crime. Key Findings from the British Crime Survey*, HMSO, Home Office Research Study, n° 85, 1985.
- JONES, T., MACLEAN, B. en YOUNG, J., *The Islington Crime Survey*, Aldershot, Gower, 1986.
- KILLIAS, M. en KUHN, A., 'Crime et sentiment d'insécurité au troisième âge', *Revue Internationale de Criminologie et de Police Technique*, 1990, vol. XLIII/2, 161-177.
- KINSEY, R., LEA, J. en YOUNG, J., *Losing the Fight against Crime*, Oxford, Basil Blackwell, 1986.
- KRAHN, H. en KENNEDY, L.W., 'Producing Personal Safety', *Criminology*, 1985, vol. 23, 697-710.
- LAGRANGE, H., 'Perceptions de la violence et sentiment d'insécurité', *Déviance et Société*, 1984, vol. 8/4, 321-344.
- LAGRANGE, H. en ROCHÉ, S., *Baby Alone in Babylone (vol. 1 en 2)*, Grenoble, CERAT, 1987 en 1988.
- LAGRANGE, H. en ZAUBERMAN, R., 'Introduction: du débat sur le crime et l'insécurité aux politiques locales', *Déviance et Société*, vol. XV/3, 1991, 233-255.
- LAVRAKAS, P., 'Evaluating Police-community anti Crime Newsletters', in ROSENBAUM, D.P. (ed.), *Community Crime prevention. Does it work?*, Sage, 1986, 269-291.
- LEA, J. en YOUNG, J., *What's to be done about Law and Order*, Harmondsworth, Penguin, 1984.
- LEMAITRE, A., 'Recherches sur l'insécurité urbaine et sa prévention', *Revue Internationale de Criminologie et de Police Technique*, 1989/2, 185-195.
- LEVY, R. en OCQUETEAU, F., 'Police Performance and Fear of Crime: The Experience of the Left in France between 1981 and 1986', *International Journal of the Sociology of Law*, 1987, vol. 15, 259-280.
- LEWIS, D. en SALEM, G., *Fear of Crime: Incivility and the Reproduction of a Social Problem*, Oxford, Transaction Books, 1986.
- LINDQUIST, J. en DUKE, J., 'The Elderly Victim at Risk', *Criminology*, 1982, vol. 20/1, 115-126.
- LIPPENS, R., 'Onrustgevoelens en criminaliteit', *Panopticon*, 1986/4, 402-407.
- MATTHEWS, 'Taking Realist Criminology Seriously', *Contemporary Crises*, 1987/4, 371-401.
- MAXFIELD, M., 'The Limits of Vulnerability in Explaining Fear of Crime: A Comparative Neighbourhood Analysis', *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 1984, vol. 21/3, 233-250.
- MORT SUBITE, *Barsten in België*, EPO, 1989.
- ROCHÉ, S., 'Intervention publique et sociabilité', *Déviance et Société*, 1990, vol. XIV/1, 1-16.
- ROCHÉ, S., 'L'insécurité: entre crime et citoyenneté', *Déviance et Société*, 1991, vol. XV/3, 301-313.

- ROBERT, Ph., 'Insécurité, opinion publique et politique criminelle', *L'Année Sociologique*, 1985, vol. 35, 199-231.
- ROBERT, Ph., 'L'insécurité: représentations collectives et question pénale', *L'Année Sociologique*, 1990, vol. 40, 313-330.
- SHAPLAND, J. en VAGG, J., *Policing by the Public*, London, Routledge, 1988.
- SILVERMAN, R. en KENNEDY, L., 'Loneliness, Satisfaction and Fear of Crime: A Test for Non-recursive Effects', *Canadian Journal of Criminology*, 1985, vol. 27/1, 1-13.
- SKOGAN, W., 'The Fear of Crime and its Behavioral Implications', in FATTAH, E.A. (ed.), *From Crime Policy to Victim Policy*, London, MacMillan, 1986, 167-188.
- SKOGAN, W., 'Fear of Crime and Neighbourhood Change', in REISS en TONRY (eds.), *Communities and Crime*, 1986(b), 203-229.
- SKOGAN, W. en MAXFIELD, M., *Coping with Crime*, Sage, 1981.
- SMITH, S., 'Social Relations, Neighbourhood Structure and the Fear of Crime in Britain', in EVANS en HERBERT (eds.), *The Geography of Crime*, London, Routledge, 1989, 193-227.
- SPARKS, R., GENN, H. en DODD, D., *Surveying Victims*, Chichester, John Wiley & Sons, 1977.
- STAFFORD, M. en GALLE, O., 'Victimization Rates, Exposure to Risk, and Fear of Crime', *Criminology*, 1984, vol. 22/2, 173-185.
- TAUB, R., TAYLOR, D. en DUNHAM, J., 'Neighbourhoods and Safety', in LEWIS (ed.), *Reactions to Crime*, Sage, 1981, 103-119.
- TAYLOR, R. en HALE, M., 'Testing Alternative Models of Fear of Crime', *The Journal of Criminal Law and Criminology*, 1986, vol. 77/1, 151-189.
- VAN SOOMEREN, P., *Criminaliteit en gebouwde omgeving*, VROM, 1987.
- VAN WERINGH, J., *Onrust is van alle tijden*, Amsterdam, Boom, Meppel, 1978.
- VRIJ, A., WINKEL, F., FOPPES, J. en DELANGE, P., 'Onveilige plekken', *Tijdschrift voor de politie*, 1989/6, 268-272.
- WARR, M., 'Fear of Victimization and Sensitivity to Risk', *Journal of Quantitative Criminology*, 1987, vol. 3/1, 29-46.
- WILLIAMS, H. en PATE, A., 'Returning to First Principles: Reducing the Fear of Crime in Newark', *Crime and Delinquency*, 1987, vol. 33/1, 53-70.
- WINKEL, F., 'Angstgevoelens voor criminaliteit: een informatieverwerkingsperspectief', *Justitiële Verkenningen*, 1985/1, 72-100.
- WINKEL, F., 'Politiële zichtbaarheid, onrustgevoelens en de relatie politie publiek: een veld-experiment', *Tijdschrift voor Criminologie*, 1986/1, 3-21.
- WINKEL, F. en VRIJ, A., 'Krantieberichtgeving over verkrachting en angstgevoelens voor criminaliteit', *Massacommunicatie*, 1988, vol. 16/4, 267-284.
- YIN, P., 'Fear of Crime among the Elderly', *Social Problems*, 1980, vol. 27/4, 492-504.
- YIN, P., 'Fear of Crime as a Problem for the Elderly', *Social Problems*, 1982, vol. 30/2, 240-245.

YIN, P., *Victimization and the Aged*, Springfield, Charles Thomas, 1985.

YOUNG, J., 'Risk of Crime and Fear of Crime', in MAGUIRE en POINTING (eds.), *Victims of Crime: A New Deal*, Milton Keynes, Open University Press, 1988, 164-176.

ZAUBERMAN, R., 'La peur du crime et la recherche', *L'Année Sociologique*, 1982, vol. 32, 415-438.

ZWANENBURG, M. en BRUINSMA, G., 'Beleidsonderzoeken nader geanalyseerd', *Delikt en Delinkwent*, 1977, 5-14.